

نقش شیوه بهره‌برداری خانوادگی در اقتصاد خانوارهای روستایی شهرستان آستانه اشرفیه با تأکید بر محصولات باغی

عیسی پوررمضان^۱

تاریخ وصول: ۱۳۹۴/۲/۸، تاریخ تأیید: ۱۳۹۴/۳/۱۹

چکیده

شیوه بهره‌برداری خانوادگی از انواع نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی در ایران می‌باشد که در روستاهای کشور ما سابقه بسیار طولانی داشته است. استفاده از نیروی کار خانواده، کوچک بودن اندازه مزارع و اولویت داشتن تأمین نیازهای خانوار از ویژگی‌ها و مشخصه‌های بارز شیوه بهره‌برداری خانوادگی به شمار می‌رود. هدف پژوهش حاضر، بررسی و تعیین نقش شیوه بهره‌برداری خانوادگی در اقتصاد خانوارهای روستایی شهرستان آستانه اشرفیه استان گیلان با تأکید بر محصولات باغی است. از این رو پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش و ماهیت توصیفی - تحلیلی است. اطلاعات مورد نیاز پژوهش از طریق منابع اسنادی و مطالعات پیمایشی و میدانی به دست آمده است. جامعه آماری کلیه روستاییان دارای شیوه بهره‌برداری خانوادگی است که در کنار شغل اصلی یعنی زراعت برنج، به کشت و تولید محصولات باغی نظیر: محصولات صیفی، جالیزی و ... به‌عنوان فعالیت جنبی اقدام می‌کنند. بر این اساس از آنجا که تقریباً کلیه روستاهای بخش مرکزی شهرستان آستانه اشرفیه دارای چنین مشخصه‌ای بودند، بهره‌برداران این محدوده که در دو دهستان کیسم و چهارده بیشتر بوده، مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. حجم نمونه بر اساس روش مورگان، ۳۶۱ بهره‌بردار بدست آمده که پرسش‌نامه‌ها به روش نمونه‌گیری تصادفی - طبقه‌بندی شده در سطح روستاهای نمونه توزیع و تکمیل شده است. تأیید روایی سوال‌های پرسش‌نامه با بهره‌گیری از نظر متخصصین و پایایی آن از طریق آزمون آلفای کرونباخ ۰/۹۳ تعیین شده است. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که شیوه بهره‌برداری خانوادگی در محدوده مورد مطالعه

۱. استادیار گروه جغرافیا، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران.

دارای سابقه نسبتاً زیادی بوده که بیشتر در مزارع با اندازه‌های بسیار کوچک و با مالکیت خصوصی انجام می‌شود که دسترسی آسان و واقع شدن روستاها در حاشیه شبکه ارتباطی اصلی استان، نقش بسیار زیادی در پرداختن روستاییان به این فعالیت‌ها و توسعه آن در سال‌های اخیر داشته است. این شیوه از نظام بهره‌برداری کشاورزی که به صورت یک فعالیت جنبی بوده رضایت نسبی روستاییان را از نظر اقتصادی به همراه داشته و نقش آن در درآمد و بهبود معیشت روستاییان در حد متوسط بوده است. از نظر روستاییان حمایت دولت از این نوع از فعالیت‌ها، بیمه محصولات، برگزاری کلاس‌ها و دوره‌های آموزشی از مهمترین راهکارهای عملی در توسعه و گسترش آتی این فعالیت می‌باشد.

کلیدواژگان: کشاورزی، شیوه بهره‌برداری، بهره‌برداری خانوادگی، اقتصاد روستایی، آستانه اشرفیه.

Archive of SID

مقدمه

کشاورزی که پرورش هدفدار دام‌ها و گیاهان زراعی به‌منظور تأمین نیازهای انسان می‌باشد، از دیرینه‌ترین اشکال فعالیت‌های تولیدی و اقتصادی در جامعه بشری است (گریک، ۱۳۸۲: ۴). فعالیت‌های مختلف بخش کشاورزی نقش قابل توجه‌ای در دستیابی به توسعه پایدار روستایی دارند. با توجه به افزایش روز افزون جمعیت و افزایش تقاضا برای غذا و همچنین نظر به نقش کلیدی محصولات کشاورزی در فراهم آوردن امنیت غذایی، دستیابی به یک وضعیت مطلوب اقتصادی و تولیدی که موجبات بی‌نیازی کشور را از واردات فراهم آورد، همواره یکی از اهداف بخش کشاورزی به‌شمار می‌رود. شیوه بهره‌برداری به‌عنوان نحوه تولید و ارائه محصولات و کالاها، به فرهنگ و اهمیت نقش ابزار و فنون رایج در تولید در میان اجتماعات گوناگون روستایی بستگی دارد (مهدوی و عبدی به نقل از مطیعی‌لنگرودی، ۱۳۹۳: ۲). تحول و توسعه فضاهای روستایی به‌عنوان نظام‌های استقرار انسانی، تحت تأثیر عوامل و نیروهای گوناگون محیطی - اکولوژیک، اجتماعی - اقتصادی و ... بوده است (سعیدی، ۱۳۹۰: ۱۲۱). ویژگی‌های نهفته در منابع تولیدی و محصولات کشاورزی تولید شده، امکان تحولی را فراهم می‌سازد که بخش کشاورزی بتواند از راه‌های مختلف، نقش اساسی و محوری خود را در فرآیند توسعه و بالاخص توسعه‌ی روستایی ایفا نماید (فضلی، ۱۳۹۲: ۱). شیوه بهره‌برداری از زمین به دو دسته شیوه‌های بهره‌برداری سنتی و جدید قابل تقسیم می‌باشد. شیوه بهره‌برداری خانوادگی از شیوه‌های بهره‌برداری سنتی است که مبتنی بر مالکیت فردی و کشت محصولات در قطعات خانوادگی است. هدف از تولید در این شیوه، علاوه بر تأمین نیازهای خانوادگی و درونی روستا، فروش مازاد محصول و از این طریق برآوردن بخشی از نیازهای بازار است. عواملی از قبیل: گسترش و تثبیت مالکیت خصوصی، توسعه تولید محصولات کشاورزی برای بازارهای داخلی و خارجی، توسعه شبکه‌های ارتباطی از مهمترین عوامل مؤثر در گسترش این شیوه از نظام بهره‌برداری می‌باشد (مهدوی، ۱۳۸۵: ۶۴-۶۳).

آستانه اشرفیه از جمله شهرستان‌های واقع در ناحیه شرقی استان گیلان است که بر اساس آمار و اطلاعات مدیریت جهاد کشاورزی این شهرستان در سال ۱۳۹۳ دارای ۳۰۹۰۵/۸ هکتار اراضی کشاورزی بوده که از این مقدار ۹۴/۸ درصد اراضی زراعی و ۵/۲ درصد شامل اراضی باغی

می‌باشد (مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان آستانه اشرفیه، ۱۳۹۳). فعالیت غالب کشاورزی در شهرستان آستانه اشرفیه، زراعت برنج است که ۷۶/۳ درصد از کل اراضی کشاورزی و ۸۰/۴ درصد کل اراضی زراعی این محدوده را به خود اختصاص داده است. در کنار فعالیت‌های زراعت و باغداری در شهرستان آستانه اشرفیه، فعالیت‌های کشاورزی دیگری (جنبی) مبتنی بر شیوه بهره‌برداری خانوادگی و در قالب کشت و تولید محصولات مانند: بادام‌زمینی، حبوبات، صیفی‌جات و ...^۱ با ۵۰۹۴ هکتار (معادل ۱۶/۵ درصد از اراضی کشاورزی شهرستان) وجود دارد که با توجه به شرایط مناسب محیطی شامل: آب‌وهوای مساعد، خاک بسیار حاصلخیز، دسترسی به منابع آب کافی، شیب مناسب از یک طرف و دانش بومی روستاییان، توسعه گردشگری روستایی و نیز موقعیت مناسب جغرافیایی روستاهای این محدوده که در نزدیکی یکی از مهمترین مسیرهای ارتباطی استان قرار گرفته‌اند از طرف دیگر، گسترش قابل توجه‌ای نموده و زمینه‌های تحولات اقتصادی و حتی اجتماعی روستاهای شهرستان آستانه اشرفیه را فراهم کرده است.

این فعالیت هر چند در مقایسه با فعالیت اصلی کشاورزی این محدوده یعنی کشت برنج، در ابعاد مختلف حجم فعالیت، سطح زیر کشت، میزان اشتغال و ... در سطح پایین‌تری قرار دارد، ولی با توجه به اینکه تقریباً در تمام طول سال روستاییان این محدوده را به خود مشغول کرده، موجب تولید و عرضه انواع محصولات کشاورزی به جمعیت نواحی شهری اطراف و گردشگران شده، نقش قابل توجه‌ای در اقتصاد خانوارهای روستایی این محدوده از استان گیلان داشته است. بر این اساس پژوهش حاضر با هدف بررسی و تحلیل نقش شیوه‌های بهره‌برداری خانوادگی مبتنی بر کشت و تولید محصولات باغی در اقتصاد خانوارهای روستایی شهرستان آستانه اشرفیه، ضمن بررسی و تحلیل مشخصات و ویژگی‌های شیوه بهره‌برداری خانوادگی در شهرستان آستانه اشرفیه در صدد پاسخ‌گویی به این سوال است که شیوه بهره‌برداری خانوادگی مبتنی بر کشت و تولید محصولات باغی تا چه حد در اقتصاد خانوارهای روستایی شهرستان آستانه اشرفیه نقش داشته است؟

۱. در این مقاله منظور از محصولات باغی، محصولاتی مانند: کدو، فلفل، حبوبات، سبزی، صیفی، ذرت و ... می‌باشند که در محدوده مورد مطالعه به عنوان محصولات باغی محسوب می‌شوند.

مروری بر ادبیات موضوع

پیشینه تحقیق

سعیدی (۱۳۷۷) در کتاب مبانی جغرافیای روستایی خود ضمن تعریف و معرفی انواع شیوه‌های بهره‌برداری در کشاورزی، شیوه بهره‌برداری خانوادگی را یکی از انواع شیوه‌های مهم بهره‌برداری می‌داند که هدف از تولید در آن علاوه بر تأمین نیازهای خانوادگی و درونی روستا، فروش مازاد محصول و برآوردن بخشی از نیازهای بازار می‌باشد.

عبداللهی در سال ۱۳۷۷، نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی را به‌عنوان کانون و محور کلیه فعالیت‌های مربوط به توسعه بخش کشاورزی پایدار در ایران مطرح می‌کند و اظهار می‌دارد که گذار از کشاورزی سنتی به کشاورزی مدرن و سودآور، از طریق اصلاح و ایجاد و توسعه شکل‌های جدید و مناسب کشاورزی، جزو اصلی‌ترین فعالیت‌هایی است که بیش از هر عامل دیگری می‌تواند در افزایش بهره‌وری و ارتقای همه جانبه عملکرد و به تبع آن توسعه پایدار بخش کشاورزی و نهایتاً توسعه متوازن جامعه روستایی موثر واقع شود. ازکیا و غفاری (۱۳۸۳) در کتاب توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران به بررسی نظام‌های بهره‌برداری و توسعه کشاورزی پرداخته و اظهار می‌دارد که از جمله عوامل موثر در کاهش فقر و آسیب‌پذیری در بخش کشاورزی کارایی نظام‌های بهره‌برداری از عوامل و منابع تولید است. طالبی (۱۳۸۳) در پژوهشی با عنوان تعیین نظام بهره‌برداری کشاورزی رهیافتی مطلوب در توسعه پایدار روستایی به بررسی و تحلیل نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی در ایران در چارچوب مفاهیم توسعه پایدار کشاورزی پرداخته و به این نتیجه رسیده است که حدود ۸۱ درصد واحدهای بهره‌برداری در ایران، نظام بهره‌برداری دهقانی، ۵/۳ درصد نظام بهره‌برداری تعاونی و ۱۴ درصد نظام بهره‌برداری تجاری است. وی با توجه به ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی حاکم بر فضاهاى معیشتی - زیستی و وجود امکانات آب و خاک در برخی از روستاهای ایران، تلفیق نظام بهره‌برداری دهقانی و تعاونی را به‌عنوان یک نظام بهره‌برداری پایدار قابل تبیین می‌داند. آسایش و قنبری (۱۳۸۵) در کتاب مقدمه‌ای بر اقتصادی روستایی ایران، ضمن ارائه تعاریف و مفاهیم نظام بهره‌برداری و شیوه تولید کشاورزی، دیدگاه‌های نظری پیرامون نظام بهره‌برداری زمین را بیان و روند تحولات نظام بهره‌برداری کشاورزی از قبل از اصلاحات ارضی تا بعد از پیروزی

انقلاب اسلامی را مورد بررسی قرار داده‌اند. مولایی‌هشجین و قماش پسند در سال ۱۳۸۸ نقش زراعت برنج و کشت چای را در توسعه روستاهای شهرستان لاهیجان مورد بررسی قرار داده‌اند. در این پژوهش ضمن بررسی مسائل و مشکلات برنج و چای، به این نتیجه رسیده‌اند که کاهش مسائل و مشکلات تولید این محصولات می‌تواند در افزایش تولید خانوارهای برنجکار و چایکار محدوده مورد مطالعه موثر باشد و موجب افزایش درآمد خانوارها و افزایش سرمایه آنها گشته و زمینه هر چه بیشتر مشارکت کشاورزان را در امور عمرانی، تجهیز و نوسازی اراضی و مکانیزاسیون کشاورزی و در نهایت، موجب توسعه روستاهای شهرستان لاهیجان گردد.

بدری و همکاران (۱۳۸۹) نقش نظام‌های بهره‌برداری زراعی (خانوادگی) در توسعه پایدار روستایی شهرستان قیر و کارزین استان فارس را مورد بررسی قرار داده‌اند. در این پژوهش به منظور تعیین نقش نقش نظام بهره‌برداری خانوادگی در توسعه پایدار روستایی سه شاخص: امنیت غذایی، مشارکت و استفاده از نهاده‌های بومی ملاک عمل قرار گرفته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که نظام بهره‌برداری خانوادگی ارتباط مستقیمی با توسعه پایدار روستایی دارد و می‌تواند در توسعه پایدار روستایی شهرستان‌های قیر و کارزین نقش موثری داشته باشد. عبداللهیان و فتاحی (۱۳۹۱) به تحلیل مقایسه‌ای نظام بهره‌برداری از زمین در کردستان و نظام بهره‌برداری گروهی (بنه) در دوره قبل از اصلاحات ارضی پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که شناخت از نظام بهره‌برداری اراضی در کردستان در دوره قبل از اصلاحات ارضی، نشان می‌دهد بهره‌برداری مبتنی بر مزارعه در ایران، مصادیق مختلفی دارد که تحلیل‌های ارائه شده از آن بر همه مصادیق آن صادق نیست. مطیعی‌لنگرودی و شمسایی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان توسعه و کشاورزی پایدار با تعاریفی از نظام بهره‌برداری کشاورزی، عملکرد نظام بهره‌برداری کشاورزی را مورد بررسی قرار داده و به این نتیجه رسیده‌اند که نظام بهره‌برداری و نحوه سازماندهی عوامل تولید یکی از عمده‌ترین مشکلات کشاورزی ایران محسوب می‌شود که عدم توجه به آن در عقب‌ماندگی بخش کشاورزی تأثیر به‌سزایی دارد و پایین بودن بازده تولید و درآمد تولیدکنندگان و بالابودن هزینه‌های تولید، نمونه‌ای از این مشکلات است. ریاحی و نوری در سال ۱۳۹۳ در پژوهشی تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی و پایداری روستاهای شهرستان خرمدره را مورد بررسی قرار داده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که دوام و پایداری هر روستا در گرو پویایی و دوام اقتصاد آن است. بنابراین ارتباط معنی‌داری بین تنوع بخشی فعالیت‌های

اقتصادی و پایداری اقتصادی وجود دارد به نحوی که در روستاهایی که تنوع فعالیت‌های اقتصادی بیشتر بوده، سطح پایداری اقتصادی نیز بالاتر بوده است.

مبانی نظری

اقتصاد روستایی شامل کلیه فعالیت‌های فردی و اجتماعی است که در محیط روستا به‌منظور گذران زندگی و تأمین رفاه مادی روستاییان به وقوع می‌پیوندد. بنابراین هر فعالیتی که در محیط روستا، به‌منظور تأمین رفاه و زندگی روستاییان انجام می‌شود، تمام و یا قسمتی از اقتصاد روستایی را تشکیل می‌دهد (مهدوی، ۱۳۸۵: ۱۶۹). همچنین اقتصاد روستایی شامل تمام فعالیت‌های اقتصاد کشاورزی و غیر کشاورزی در مناطق روستایی است. از آنجا که هدف غایی علم اقتصاد تأمین مواد غذایی و رفاه عمومی تلقی می‌شود، بررسی وضعیت و چگونگی انجام فعالیت‌های کشاورزی در اقتصاد روستایی اهمیت زیادی دارد (یاسوری، ۱۳۸۶: ۷). در تعریفی دیگر اقتصاد روستایی، در کلیت خود جزئی از اقتصاد ملی محسوب می‌شود و تابعی از متغیر اقتصاد ملی به حساب می‌آید (آسایش و قنبری، ۱۳۸۵: ۱۵). به‌طورکلی فعالیت‌های اقتصادی روستاها در سه محور اصلی کشاورزی، صنعت و خدمات قرار دارد. کشاورزی مهمترین فعالیت اقتصادی در جهان است که مبتنی بر: زراعت، باغداری، دامداری و امور وابسته به آنهاست. بر این اساس می‌توان کشاورزی را دربرگیرنده مجموعه‌ای از فعالیت‌های اقتصادی خواند که هدف از آن تهیه نیازهای خوراکی جامعه و تولید موارد اولیه کشاورزی برای دیگر بخش‌های تولیدی از جمله صنعت است (حسینی ابری، ۱۳۸۰: ۲۱۸).

در واژگان توسعه کشاورزی شیوه تولید برای بیان ویژگی‌های ساختاری و نظام بهره‌برداری برای نشان دادن اشکال بهره‌برداری از منابع تولید به کار می‌رود. شیوه تولید متضمن استفاده از نوعی تکنولوژی و نوعی روابط اجتماعی است. شیوه تولید تنها بخش روستایی و کشاورزی و چگونگی تحول ساختاری را دربر نمی‌گیرد، بلکه ارتباط ارگانیک این بخش را با سایر بخش‌های جامعه و شکل‌بندی اجتماعی حاصل از آن را در بر دارد. نظام بهره‌برداری به مجموعه رویه‌های حقوقی و عرفی، فنی و مدیریتی در استفاده و تلفیق از عوامل تولید مانند: کار، زمین، آب، ابزار، سرمایه و ... در قالب سازمان کار و مناسبات اجتماعی، به‌منظور تولید محصولات

زراعی و عرضه آن به بازار اطلاق می‌شود (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۵۲). به نظر لانگ شیوه تولید مجموعه پیچیده‌ای است متشکل از نیروهای تولید و روابط اجتماعی تولید. او ویژگی‌های کشورهای جهان سوم را حاصل برخورد شیوه تولید سرمایه‌داری با شیوه تولید غیرسرمایه‌داری در مراحل مختلف توسعه اقتصادی می‌داند. به این معنی شیوه تولید، کل نظام اقتصادی و اجتماعی یک جامعه را دربر می‌گیرد. وی معنی محدودتر شیوه تولید را نیز که بر اساس انواع روابط اجتماعی در درون بخش دهقانی - کشاورزی ایجاد می‌شود، از نظر دور نمی‌دارد. به نظر لانگ هر شیوه تولید دربر گیرنده سطح معینی از تکنولوژی و نوعی رابطه اجتماعی است که به دست آوردن محصول بر پایه آن قوام می‌گیرد. در این مفهوم شیوه تولید به نظام‌های بهره‌برداری به معنای مجموعه‌ای از عناصر که دارای روابط متقابل هستند و نظام‌ها یا کل‌های ارگانیک را به وجود می‌آورند، نزدیک است (آسایش و قنبری، ۱۳۸۵: ۱۵۴-۱۵۳).

به اعتقاد تیلور شکل‌بندی‌های اجتماعی جهان سوم بر اثر نفوذ سرمایه‌های جهانی آمیزه‌ای از شیوه‌های تولید سرمایه‌داری و غیرسرمایه‌داری تبدیل شده است. نظام تولیدی غالب در آنها سرمایه‌داری است. چایانوف در نظریه خود پیرامون نظام‌های بهره‌برداری از زمین، توجه خاصی به منحصر به فرد بودن هر یک از نظام‌های بهره‌برداری دارد. وی می‌گوید که هر یک از نظام‌های بهره‌برداری سرمایه‌داری، خانوادگی، سهم‌بری، فئودالی و اشتراکی طبیعتاً و عمیقاً منحصر به فرد است به همین دلیل تمامی تلاش‌ها برای ارائه یک قالب‌بندی عمومی معتبر نافرجام است. تئودور شانن بهره‌برداری خانوادگی را یک سازمان اجتماعی چند بعدی می‌داند که در آن خانواده تقریباً نیاز واحد تولیدی را از لحاظ کار فراهم می‌کند. به علاوه واحد بهره‌برداری خانوادگی، یک واحد مصرف نیز به‌شمار می‌رود و واحدی خودکفا است. تقسیم کار با ساخت خانواده در ارتباط بوده و بر اساس سن و جنس مشخص شده است. زمین منبع اصلی تامین معاش است و بیشترین نیازهای مصرفی خانواده از آن به دست می‌آید و به شیوه سنتی و با تخصص کمی همراه است (ازکیا، ۱۳۷۴: ۱۹۷).

ازکیا در تعریف نظام بهره‌برداری می‌گوید: از نظر معنی لغوی اصطلاح نظام بهره‌برداری و شیوه تولید در فارسی به یکدیگر نزدیک هستند. با این تفاوت که اصطلاح بهره‌برداری از اصطلاح شیوه تولید وسیع‌تر است و به اعمال مختلفی نظیر: سودبردن، برداشت تولید، انبار کردن و تمتع بردن از محصولات نیز دلالت می‌کند. در واقع هدف از نظام بهره‌برداری شکل خاصی از روابط

به هم پیوسته، غیرمستقل و هماهنگ است که قاعده، نظم و منطق داشته باشد. یعنی مجموعه تفکیک‌ناپذیر از اجزای متعامل. از دیدگاه هاشمی "نظام بهره‌برداری پدیده‌ای است که دارای ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فنی و سیاسی می‌باشد." او همچنین معتقد است "نظام بهره‌برداری یک مفهوم حقوقی است، بنابراین مناسبات حقوقی افراد در رابطه با زمین موضوع اساسی نظام بهره‌برداری را تشکیل می‌دهد." دفتر طراحی نظام بهره‌برداری وزارت جهاد کشاورزی با توجه به مطالعات و تجربیاتی که طی حدود یک دهه داشته است، "نظام بهره‌برداری را چگونگی تلفیق، بکارگیری و بهره‌برداری از عوامل و منابعی که در یک مقیاس مشخص از یک دیگر متأثر بوده و لازم و ملزوم هستند و در شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی یک منطقه به صورت مجموعه‌ای در جهت تولید عمل می‌نماید، نظام بهره‌برداری اطلاق می‌شود" (بهفروز، ۱۳۸۶: ۲۸۰-۲۶۵). نظام بهره‌برداری خانوادگی^۱ یکی از مهمترین انواع نظام‌های بهره‌برداری اطلاق می‌شود بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و در اثر اصلاحات ارضی جمهوری اسلامی و نیز حمایت دولت از آن به عنوان پایه تولید و خودکفایی کشاورزی بر تعداد این واحدها افزوده گردید (افراخته، ۱۳۹۳: ۷۰). در این شیوه بر مالکیت فردی و کشت و زرع در قطعات خانوادگی مبتنی است. اجاره‌داری و حقوق بهره‌برداری نسبت به مالکیت و گروه کار جمعی، مکمل این روش است. هدف از تولید در این روش گذشته از برآوردن نیازهای خانوادگی و درونی روستا، فروش مازاد محصول و از این طریق برآوردن بخشی از نیازهای بازار است و علاوه بر نیروی کار خانوادگی از نیروی کار فصلی نیز استفاده می‌شود. در این نوع بهره‌برداری کشت و کار به صورت جمعی، توسط افراد خانواده انجام می‌شود و حاصل کار خانواده تقسیم نمی‌شود و کلاً به مصرف رفع نیازهای معیشتی خانواده می‌رسد. دهقانان بهره‌بردار نیازهای خانواده را به طور کامل با به کار گرفتن نیروی انسانی کمتر ارضاء می‌کند و از این طریق ژرفای فنی واحد بهره‌برداری را در مجموع کاهش می‌دهد. بر خلاف واحدهای سرمایه‌داری که در آن ژرفای تولید تنها زمانی از حد مطلوب فراتر می‌رود که تغییر وضع بازار، حد مطلوب را در جهت ژرفای بیشتر تولید هدایت کند. در بهره‌برداری دهقانی ژرفای تولید حتی بدون دگرگونی

1. Family Agriculture Exploitation System

وضع بازار و صرفاً تحت تأثیر نیروهای درونی این واحد و در مرحله اول در پی وضع نامناسب اندازه و در مرحله دوم از نیاز خانواده نسبت به زمین زیرکشت شکل می‌گیرد (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۵۵).

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و ماهیت روش آن توصیفی - تحلیلی است. اطلاعات مورد نیاز تحقیق از طریق روش اسنادی و مطالعات میدانی به دست آمده است. بدین ترتیب که پیشینه، مبانی نظری تحقیق و ویژگی‌های جغرافیایی و جمعیتی محدوده مورد مطالعه از طریق روش اسنادی و ویژگی‌های اقتصادی - اجتماعی کشاورزان، اثرات اقتصادی: امنیت اقتصادی، رفاه اقتصادی و مسائل و مشکلات کشت و تولید محصولات جنبی کشاورزی از طریق مطالعات پیمایشی و میدانی به دست آمده است. جامعه آماری تحقیق شامل کلیه روستاییان شهرستان آستانه اشرفیه که در کنار فعالیت اصلی یعنی زراعت برنج، دارای فعالیت‌های جنبی کشاورزی در قالب کشت و تولید محصولات باغی هستند که بر اساس مطالعات صورت گرفته از میان بخش‌های ۲ گانه شهرستان آستانه اشرفیه، بخش مرکزی این شهرستان با توجه به اینکه تقریباً کلیه روستاهای آن در زمینه موضوع پژوهش یعنی شیوه بهره‌برداری خانوادگی دارای فعالیت می‌باشند، با دو دهستان و ۲۶ روستا مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته است. از مجموع روستاهای این محدوده ۸ روستا، چهار روستا از دهستان کیسم و چهار روستا از دهستان چهارده انتخاب شده است. حجم نمونه با استفاده از جدول استاندارد شده مورگان ۳۶۱ روستایی دارای شیوه بهره‌برداری خانوادگی به دست آمده که به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده در سطح روستاهای نمونه تکمیل شده است. روایی پرسش‌نامه با استفاده از نظر متخصصین و کارشناسان امر برنامه‌ریزی و توسعه روستایی و پایایی ابزار پرسش‌نامه از طریق آزمون آلفای کرونباخ ۰/۹۳ به دست آمده که نشان‌دهنده پایایی بسیار بالای ابزار پرسش‌نامه می‌باشد.

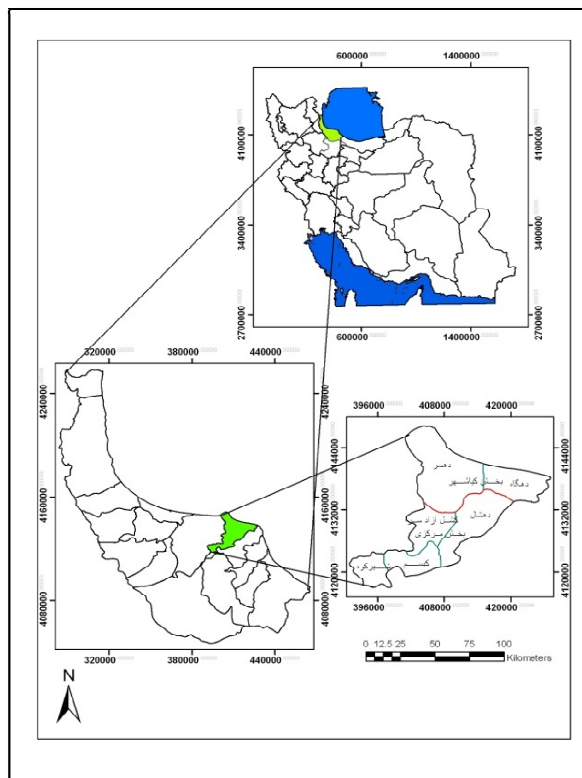
جدول ۱. فهرست روستاها و حجم نمونه تحقیق

شهرستان	بخش	دهستان	روستا	تعداد خانوار	حجم نمونه	درصد	
استان اشریفیه	مرکزی	کیسم	کیسم	۶۱۴	۱۰۳	۲۸,۵	
			تهام	۱۰۰	۱۴	۳,۹	
			امیرهنده	۴۷۸	۳۷	۱۰,۲	
			نیاکو	۴۵۴	۷۲	۱۹,۹	
	چهارده	مرکزی	چهارده	کاچا چهارده	۴۲۹	۷۸	۲۱,۶
				تازه آباد مرزبان	۷۱	۱۲	۳,۳
				کنشخت آبادان	۱۶۲	۲۵	۶,۹
				خلشا چهارده	۵۶	۲۰	۵,۵
				جمع	-	۳۶۱	۱۰۰

منبع: محاسبات محقق، ۱۳۹۳

محدوده مورد مطالعه

قلمرو پژوهش حاضر، شهرستان آستانه اشریفیه است. این شهرستان با ۴۲۳ کیلومترمربع در ناحیه شرقی استان گیلان و در موقعیت جلگه‌ای واقع شده است. شهرستان آستانه اشریفیه بر اساس آخرین تقسیمات اداری - سیاسی استان گیلان، دارای دو بخش مرکزی با چهار دهستان: دهشال، گورگاه، کیسم، چهارده و بخش کیاشهر با دو دهستان دهگا و کیاشهر و ۹۳ روستای دارای سکنه می‌باشد. این شهرستان طبق نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ دارای، ۱۷۵۸۵ خانوار و ۱۰۵۵۲۶ نفر جمعیت بوده که از این تعداد ۵۱۰۴۷ نفر معادل ۴۸/۴ درصد آن در نواحی روستایی زندگی می‌کنند (معاونت برنامه‌ریزی استانداری گیلان، ۱۳۹۲).

شکل ۱. جایگاه محدوده مورد مطالعه در تقسیمات کشوری

یافته‌های تحقیق

ویژگی‌های فردی و عمومی پاسخ‌گویان

بررسی‌های مربوط به ویژگی‌های فردی و عمومی پاسخ‌گویان نشان می‌دهد که از مجموع پاسخ‌گویان ۶۸/۴ درصد مرد و ۳۱/۶ درصد زن بوده‌اند. از نظر ترکیب سنی ۲/۸ درصد پاسخ‌گویان کمتر از ۲۰ سال، ۳۹/۹ درصد ۲۰-۴۰ سال، ۴۸/۲ درصد ۴۰-۶۰ سال و ۸/۲ درصد ۶۰ سال و بالاتر بوده‌اند. ۱۵/۵ درصد پاسخ‌گویان بی‌سواد و ۸۴/۵ درصد آنها باسواد بوده‌اند که میزان تحصیلات حدود ۷۰ درصد آنها دیپلم و زیردیپلم بوده است. شغل اصلی ۷۳/۷ درصد روستاییان دارای شیوه بهره‌برداری خانوادگی کشاورز، ۸ درصد کارمند و ۱۸/۳ درصد آزاد اظهار شده است.

جدول ۲: مشخصات فردی و عمومی پاسخ‌گویان

درصد	فراوانی	شرح	
۶۸/۴	۲۴۷	مرد	جنس
۳۱/۶	۱۱۴	زن	
۲/۸	۱۰	کمتر از ۲۰ سال	سن
۳۹/۹	۱۴۴	۲۰-۴۰ سال	
۴۸/۲	۱۷۴	۴۰-۶۰ سال	
۸/۲	۷۰	۶۰ سال و بالاتر	
۱/۹	۷	اظهار نشده	تحصیلات
۱۵/۵	۵۶	بی سواد	
۳۱	۱۱۲	زیر دیپلم	
۳۸	۱۳۷	دیپلم	
۷/۸	۲۸	کاردانی	
۵/۳	۱۹	کارشناسی	
۰/۸	۳	کارشناسی ارشد و بالاتر	
۱/۷	۶	اظهار نشده	
۷۳/۷	۲۶۶	کشاورزی	شغل
۸	۲۹	کارمند	
۱۸/۳	۶۶	آزاد	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

ویژگی‌های اقتصادی - اجتماعی کشاورزان

- سابقه کشت و نوع مالکیت اراضی

سابقه کشت و نوع مالکیت اراضی از جمله مولفه‌های است که در بررسی و تحلیل ویژگی‌های اقتصادی- اجتماعی کشاورزان دارای شیوه بهره‌برداری خانوادگی روستاهای مورد مطالعه قرار گرفته است. از سوی دیگر سابقه کشت محصولات کشاورزی نشان‌دهنده بالابودن دانش بومی و اثرات قابل توجه این فعالیت‌ها در محدوده مورد مطالعه بوده است. بر اساس نتایج مطالعات میدانی، ۱۳ درصد از کشاورزان نمونه دارای سابقه کشت کمتر از ۵ سال بوده‌اند. همچنین ۲۳/۳

درصد کشاورزان دارای سابقه کشت ۵ تا ۱۰ سال، ۱۴/۱۳ درصد ۱۰ تا ۱۵ سال، ۱۸/۵۶ درصد ۱۵ تا ۲۰ سال، ۶/۹۳ درصد ۲۰ تا ۲۵ سال، ۱۰/۲۵ درصد ۲۵ تا ۳۰ سال و ۶/۴ درصد ۳۰ سال و بالاتر بوده‌اند. به عبارت دیگر سابقه کشت محصولات کشاورزی بیش از ۳۶ درصد پاسخ‌گویان کمتر از ۱۰ سال بوده که حاکی از ورود نیروی جوان و فعال روستاهای مورد مطالعه به این شیوه بهره‌برداری از اراضی کشاورزی بوده است. حدود ۳۳ درصد از پاسخ‌گویان دارای سابقه کشت ۱۰ تا ۲۰ سال و بیش از ۲۳ درصد نیز دارای سابقه کشت ۲۰ سال و بیشتر (۲۰ تا ۳۰ سال و بالاتر) بوده‌اند.

جدول ۳: وضعیت سابقه کشت محصولات و نوع مالکیت اراضی کشاورزی

فراوانی		نوع مالکیت اراضی	فراوانی		سابقه کشت محصولات
درصد	تعداد		درصد	تعداد	
۷۴٫۸	۲۷۰	خصوصی	۱۳٫۰۲	۴۷	کمتر از ۵ سال
۲۱٫۸۸	۷۹	اجاره‌ای	۲۳٫۲۷	۸۴	۵-۱۰
۲٫۷۷	۱۰	تعاونی	۱۴٫۱۳	۵۱	۱۱-۱۵
۰٫۵۵	۲	سایر	۲۶٫۰۴	۹۴	۱۵-۲۰
۱۰۰	۳۶۱	جمع	۶٫۹۳	۲۵	۲۰-۲۵
-	-	-	۱۰٫۲۵	۳۷	۲۵-۳۰
-	-	-	۶٫۳۷	۲۳	بالای ۳۰
-	-	-	۱۰۰	۳۶۱	جمع

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

مالکیت اراضی در توسعه فعالیت‌های کشاورزی به شیوه بهره‌برداری خانوادگی در محدوده مورد مطالعه موثر بوده است. نوع مالکیت اراضی در ۴ گروه خصوصی، اجاره‌ای، تعاونی و سایر مورد بررسی قرار گرفته است. بر این اساس اراضی ۷۴/۸ درصد پاسخ‌گویان از نظر مالکیت، خصوصی بوده و بر روی اراضی خودشان به فعالیت مشغول بوده‌اند. حدود ۲۲ درصد از پاسخ‌گویان دارای مالکیت اجاره‌ای و حدود ۳ درصد نیز از نظر مالکیت به صورت تعاونی بوده است.

- انگیزه و سطح زیرکشت اراضی

انگیزه یکی از مهمترین عامل در پرداختن به فعالیت‌های اقتصادی در نواحی روستایی است. بر این اساس انگیزه کشت و تولید محصولات باغی در روستاهای محدوده مورد مطالعه از نظر: درآمد، تأمین نیازهای اساسی، برخورداری از زندگی بهتر، تعصب و ادامه رویه گذشتگان، ماندگاری در روستا مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که درآمد با $32/1$ درصد و تأمین نیازهای اساسی با $27/1$ درصد مهمترین انگیزه پرداختن به فعالیت‌های جنبی کشاورزی در قالب شیوه بهره‌برداری خانوادگی بوده است. به عبارت دیگر بیش از 59 درصد پاسخ‌گویان و فعالان این بخش، درآمد و تأمین نیازهای اساسی خانواده را انگیزه اصلی کشت و تولید محصولات کشاورزی (باغی) عنوان کرده‌اند. در کنار انگیزه‌های اقتصادی یعنی درآمد و تأمین نیازهای اساسی، $6/1$ درصد از پاسخ‌گویان برخورداری از زندگی بهتر، $9/7$ درصد تعصب و ادامه رویه گذشتگان و $21/6$ درصد نیز ماندگاری در روستا را انگیزه کشت و تولید محصولات باغی و پرداختن به فعالیت‌های جنبی کشاورزی در قالب تولید محصولات باغی بوده است.

سطح زیرکشت فعالیت‌های جنبی کشاورزی در قالب شیوه بهره‌برداری خانوادگی در سطوح مختلف مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که سطح زیر کشت بیشتر اراضی روستاییان با حدود $42/9$ درصد کمتر از 1000 متر مربع بوده است. بر اساس همین بررسی‌ها افراد دارای اراضی با سطح زیر کشت بین 1000 تا 2000 متر مربع حدود $28/8$ درصد بوده است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که سطح زیر کشت اراضی کشاورزی اختصاص یافته به فعالیت‌های جنبی کشاورزی بیش از 71 درصد پاسخ‌گویان، کمتر از 2000 متر مربع بوده است. میزان سطح زیرکشت $7/2$ درصد بهره‌برداران 3000 تا 4000 مترمربع و $9/4$ درصد نیز دارای اراضی برای انجام فعالیت‌های جنبی کشاورزی با مساحت 4000 مترمربع و بیشتر بوده است.

جدول ۴: انگیزه و سطح زیر کشت اراضی کشاورزی

شرح	مولفه‌ها	فراوانی		شرح	مساحت (متر مربع)	فراوانی	
		تعداد	درصد			تعداد	درصد
انگیزه کشت	درآمد	۱۱۶	۳۲,۱	سطح زیر کشواراضی	کمتر از ۱۰۰۰	۱۵۵	۴۲,۹
	تامین نیازهای اساسی	۹۸	۲۷,۱		۱۰۰۰-۲۰۰۰	۱۰۴	۲۸,۸
	برخورداری از زندگی بهتر	۲۲	۶,۱		۲۰۰۰-۳۰۰۰	۴۲	۱۱,۶
	تعصب و ادامه رویه	۳۵	۹,۷		۳۰۰۰-۴۰۰۰	۲۶	۷,۲
	ماندگاری در روستا	۷۸	۲۱,۶		۴۰۰۰ و بیشتر	۳۴	۹,۴
	سایر	۱۲	۳,۳		جمع	۳۶۱	۱۰۰
	جمع	۳۶۱	۱۰۰				

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

- سرمایه‌گذاری در کشت و تولید

سرمایه‌گذاری نقش قبل توجه‌ای در توسعه و گسترش فعالیت‌های اقتصادی و به ویژه فعالیت‌های کشاورزی دارد. میزان سرمایه‌گذاری در کشت و تولید محصولات جنبی کشاورزی (باغی) در بین کشاورزان دارای شیوه بهره‌برداری خانوادگی از کمتر از ۵۰۰ هزار تومان تا ۳ میلیون تومان و بیشتر متغیر بوده است. بر این اساس میزان سرمایه‌گذاری ۳۹/۶ درصد پاسخ‌گویان کمتر از ۵۰۰ هزار تومان بوده است. همچنین ۳۹/۳ درصد پاسخ‌گویان سرمایه‌گذاری بین ۵۰۰ تا یک میلیون تومان در زمینه کشت و تولید محصولات کشاورزی داشته‌اند. به عبارت دیگر میزان سرمایه‌گذاری حدود ۷۸ درصد بهره‌برداران کمتر از یک میلیون تومان بوده است. این مهم از سوی ۱۶/۶ درصد پاسخ‌گویان یک تا دو میلیون تومان و از سوی ۴/۱ درصد دو تا سه میلیون تومان اظهار شده و ۰/۳ درصد نیز سه میلیون تومان و بیشتر در زمینه کشت و تولید محصولات جنبی کشاورزی (باغی) سرمایه‌گذاری کرده‌اند.

جدول ۵: میزان سرمایه‌گذاری در کشت و تولید محصولات کشاورزی (باغی)

فراوانی		واحد (به تومان)	شرح
درصد	تعداد		
۳۹,۶	۱۴۳	کمتر از ۵۰۰ هزار	میزان سرمایه‌گذاری در زمینه کشت و تولید محصولات باغی
۳۹,۳	۱۴۲	۵۰۰ هزار تا ۱ میلیون	
۱۶,۶	۶۰	۱-۲ میلیون	
۴,۱	۱۵	۲-۳ میلیون	
۰,۳	۱	۳ میلیون و بیشتر	
۱۰۰	۳۶۱	جمع	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

- آشنایی با بازار فروش محصولات کشاورزی

بازار فروش محصولات کشاورزی متنوع بوده و آشنایی با این بازار نقش قابل توجهی در تولید هدفمند و عرضه بهتر محصولات کشاورزی خواهد داشت. نتایج به دست آمده از روستاهای نمونه نشان می‌دهد که میزان آشنایی روستاییان از بازار فروش محصولات کشاورزی با بیش از ۷۶ درصد، متوسط به بالا بوده است که حکایت از آگاهی خوب کشاورزان تولیدکننده محصولات باغی از وضعیت بازار فروش محصولات کشاورزی دارد. با توجه به اینکه میزان آشنایی بیش از ۷۶ درصد تولیدکنندگان محصولات کشاورزی از بازار فروش این محصولات متوسط به بالا بوده ولی این نسبت برای بیش از ۲۳ درصد کشاورزان نیز در حد کم و خیلی کم بوده است.

جدول ۶: آشنایی با بازار فروش محصولات کشاورزی

میزان آشنایی									
خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۴۶	۱۲,۸	۷۸	۲۱,۶	۱۵۳	۴۲,۴	۵۴	۱۵	۳۰	۸,۳

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

- نحوه فروش محصولات کشاورزی

انواع محصولات کشاورزی که در محدوده مورد مطالعه تولید و عرضه می‌شود شامل: باقلا، سیر، پیاز، کدو، لوبیا سبز، ذرت، حبوبات، فلفل، گوجه‌فرنگی، سبزی، و ... می‌باشد که فروش این محصولات به شیوه‌های مختلف از قبیل: فروش در خود روستا، بازارهای هفتگی، حاشیه شبکه ارتباطی و فروش به واسطه‌ها صورت می‌گیرد. بر اساس نتایج به دست آمده از مطالعات میدانی ۱۵/۵ درصد پاسخ‌گویان محصولات تولیدی نظیر: باقلا و سیر را به‌طور مستقیم در داخل روستای خود به فروش می‌رسانند. بازارهای هفتگی نیز مکان مناسبی برای عرضه و فروش محصولات کشاورزی تولید شده مانند: پیاز و کدو است به‌طوری که ۲۴/۱ درصد محصولات کشاورزی تولید شده خود را در این بازارها عرضه می‌کنند. واقع شدن در مسیر ارتباطی غرب به شرق استان گیلان که یکی از مهمترین و پرتعدادترین شبکه‌های ارتباطی استان است، نقش بسیار زیادی در انجام فعالیت‌های کشاورزی در قالب بهره‌برداری خانوادگی در این محدوده از استان داشته است به طوری که ۳۱ درصد از پاسخ‌گویان محصولات خود از قبیل: لوبیا سبز، ذرت، حبوبات، کدو، سبزی را در حاشیه این شبکه ارتباطی عرضه و به فروش می‌رسانند. واسطه همواره به عنوان یک عامل بیرونی که بیشترین سود را با کمترین تلاش از فعالیت‌های کشاورزی می‌برند، مطرح بوده‌اند. در روستاهای نمونه ۲۱/۶ درصد محصولات کشاورزی تولید شده مانند: فلفل و گوجه‌فرنگی توسط واسطه‌ها خریداری می‌شود. همچنین ۸/۷ درصد پاسخ‌گویان نحوه فروش محصولات تولید شده خود را سایر عنوان کرده‌اند که بیشتر شامل محصولات سبزی و سیب زمینی است.

جدول ۷: انواع و نحوه فروش محصولات کشاورزی تولید شده (باغی)

انواع محصولات باغی	فراوانی		شرح
	درصد	تعداد	
باقلا، سیر	۱۵،۵	۵۶	فروش در خود روستا
پیاز، کدو	۲۴،۱	۸۷	فروش در بازارهای هفتگی
لوبیا سبز، ذرت، حبوبات، کدو، سبزی	۳۱	۱۱۲	فروش در حاشیه جاده
فلفل، گوجه‌فرنگی	۲۱،۶	۷۸	فروش به واسطه‌ها
سبزی، سیب زمینی	۷،۸	۲۸	سایر
-	۱۰۰	۳۶۱	جمع

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

- نزدیکی به شبکه‌های ارتباطی و عرضه بهتر محصولات

نزدیکی و دسترسی سریع و آسان به شبکه‌های ارتباطی نقش قابل توجه‌ای در عرضه بهتر محصولات تولید شده کشاورزی و گسترش شیوه بهره‌برداری خانوادگی در محدوده مورد مطالعه داشته است. همان‌گونه که در مورد قبل نیز اشاره شد، ۳۱ درصد کشاورزان محصولات خود را به واسطه واقع شدن در حاشیه شبکه ارتباطی به فروش می‌رسانند که بالاترین سهم در نحوه عرضه و فروش محصولات کشاورزی در محدوده مورد مطالعه بوده است. بر همین اساس حدود ۶۵ درصد پاسخ‌گویان میزان نزدیکی به شبکه‌های ارتباطی را در عرضه بهتر محصولات کشاورزی، متوسط به بالا دانسته‌اند که نشان‌دهنده اهمیت دسترسی به شبکه‌های ارتباطی در اقتصاد خانوارهای بهره‌بردار می‌باشد. این وضعیت از نظر بیش از ۳۵ درصد پاسخ‌گویان کم و خیلی کم تشخیص داده شده که دلایل آن را می‌توان در فروش آسان محصولات کشاورزی در داخل محدوده روستا و یا عرضه راحت این محصولات در بازارهای هفتگی با قیمت مناسبتر جستجو نمود.

جدول ۸: نزدیکی به شبکه‌های ارتباطی و عرضه بهتر محصولات باغی

میزان نزدیکی به شبکه ارتباطی									
خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۹۲	۲۵,۵	۵۵	۱۵,۲	۸۷	۲۴,۱	۷۷	۲۱,۳	۵۰	۱۳,۹

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

- رضایتمندی از فعالیت‌های جنبی کشاورزی

رضایت فعالان بخش‌های اقتصادی به ویژه کشاورزان در پرداختن به فعالیت‌های خرد کشاورزی و ادامه این فعالیت و گسترش آن در آینده نقش مهمی خواهد داشت. براین اساس میزان رضایتمندی کشاورزان از انجام فعالیت‌های جنبی کشاورزی مورد ارزیابی قرار گرفته است که با توجه اطلاعات ارائه شده در جدول (۹) میزان رضایتمندی ۹/۲ درصد پاسخ‌گویان در حد خیلی زیاد، ۱۱/۱ درصد در حد زیاد و ۳۵/۷ درصد در حد متوسط

بوده است. همچنین میزان رضایتمندی ۳۱/۶ درصد پاسخ‌گویان در حد کم و ۱۱/۶ درصد خیلی کم بوده است. در مجموع و با توجه به مطالعات صورت گرفته میزان رضایتمندی روستاییان از پرداختن به فعالیت‌های جنبی کشاورزی (باغی) در حد متوسط به بالا بوده است.

جدول ۹. میزان رضایت از پرداختن به فعالیت‌های خرد کشاورزی

میزان رضایتمندی از فعالیت‌های خرد									
خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۳۳	۹۰٫۲	۴۰	۱۱٫۱	۱۲۹	۳۵٫۷	۱۱۴	۳۱٫۶	۴۲	۱۱٫۶

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

- درآمد حاصل از تولید محصولات کشاورزی (باغی)

میزان درآمد حاصل از تولید محصولات خرد کشاورزی (باغی) در طول یک سال از کمتر از یک میلیون تا چهار میلیون تومان و بیشتر متغیر بوده است. بر این اساس درآمد حاصل از یک سال تولید محصولات خرد کشاورزی برای حدود ۴۰ درصد پاسخ‌گویان کمتر از یک میلیون تومان بوده است که با توجه به انداز مزارع کشاورزان مورد مطالعه واقعی به نظر می‌رسد. ۳۳/۵ درصد پاسخ‌گویان دارای درآمدی بین یک تا دو میلیون تومان در سال بوده‌اند که می‌توان نتیجه گرفت حدود ۷۳/۵ درصد کشاورزان در طول سال درآمدی کمتر از دو میلیون تومان از طریق پرداختن به فعالیت‌های جنبی کشاورزی داشته‌اند که با توجه به شیوه زندگی در نواحی روستایی، درآمد قابل توجهی است. همچنین نتایج بررسی‌های نشان می‌دهد که ۱۷/۴ درصد پاسخ‌گویان، درآمدی بین دو تا سه میلیون تومان و حدود ۸ درصد نیز درآمدی بین سه تا چهار میلیون تومان داشته‌اند. میزان درآمد ۱/۴ درصد پاسخ‌گویان نیز چهار میلیون تومان و بیشتر بوده است. به عبارت دیگر از مجموع پاسخ‌گویان ۲۶/۵ درصد، درآمدی بین دو تا چهار میلیون تومان و بیشتر از طریق پرداختن به فعالیت‌های جنبی کشاورزی به دست آورده‌اند.

جدول ۱۰: میزان درآمد حاصل از تولید محصولات کشاورزی

فراوانی		شرح
درصد	تعداد	
۳۹,۹	۱۴۴	کمتر از ۱ میلیون
۳۳,۵	۱۲۱	۱ تا ۲ میلیون
۱۷,۴	۶۳	۲ تا ۳ میلیون
۷,۸	۲۸	۳ تا ۴ میلیون
۱,۴	۵	۴ میلیون و بیشتر
۱۰۰	۳۶۱	جمع

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

اثرات اقتصادی

به‌منظور تعیین اثرات اقتصادی شیوه بهره‌برداری خانوادگی (فعالیت‌های جنبی کشاورزی) از سه شاخص: رفاه اقتصادی با ۱۲ گویه، امنیت اقتصادی با ۴ گویه و کیفیت اشتغال با ۳ گویه استفاده شده که در ادامه به تفکیک هر یک از شاخص‌ها و گویه‌های مربوط به آنها مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است.

– رفاه اقتصادی

میزان رفاه اقتصادی حاصل از شیوه بهره‌برداری خانوادگی (فعالیت‌های جنبی و کشاورزی) با استفاده از ۱۲ گویه از طریق طیف لیکرت و ارزش‌گذاری گزینه‌ها که ۱ کمترین ارزش و ۵ بالاترین ارزش، تعیین و مورد ارزیابی قرار گرفته است. شیوه بهره‌برداری خانوادگی با توجه به اینکه تقریباً تمام سال روستاییان را به خود مشغول می‌کند، در زندگی و معیشت آنها نقش آفرینی می‌کند. بر این اساس وابستگی زندگی و معیشت روستاییان به کشت و تولید محصولات جنبی کشاورزی، میانگین ۳/۴۲ را نشان می‌دهد. این میزان بیانگر این است که شیوه بهره‌برداری خانوادگی در زندگی و معیشت خانوارهای روستایی مورد مطالعه نقش داشته ولی با توجه به اینکه فعالیت جنبی بوده و درکنار فعالیت اصلی روستاییان انجام می‌شود، تأثیر آن کمی از متوسط بیشتر بوده است. کشت و تولید محصولات جنبی کشاورزی در نوع مسکن روستاییان

نیز تأثیر دارد به طوری که میانگین به دست آمده از این گویه $3/85$ را نشان می‌دهد و به این معنا است که این شیوه از بهره‌برداری در نوع مسکن روستاییان تأثیر می‌گذارد. تأثیر این فعالیت در مولفه کیفیت مسکن روستاییان با میانگین $3/95$ وضعیت بهتری را نشان می‌دهد. به عبارت دیگر، فعالیت‌های جنبی کشاورزی در کیفیت و برخورداری از مسکن مناسب برای روستاییان نقش قابل توجه‌ای داشته است. با توجه به اینکه فعالیت‌های جنبی کشاورزی در روستاهای محدوده مورد مطالعه در اکثر ماه‌های سال انجام می‌شود، روستاییان به منظور استراحت و رفع خستگی در ماه‌هایی که این فعالیت‌ها انجام نمی‌شود و یا کمتر انجام می‌شود، اقدام به مسافرت به اماکن تاریخی و مذهبی می‌نمایند. نتایج به دست آمده از میانگین رتبه‌ای ($4/18$) نشان می‌دهد که کشت محصولات جنبی کشاورزی در تعداد دفعات مسافرت خانواده، تأثیر زیادی داشته است. امروزه استفاده از وسایل نقلیه به منظور آمد و شد آسان و نیز نقل انتقال برخی از محصولات تولید شده به نواحی شهری ضروری به نظر می‌رسد به طوری که تأثیر کشت و تولید محصولات باغی در مالکیت وسیله نقلیه با میانگین رتبه‌ای $4/16$ آشکار و مورد تایید روستاییان بوده است. در سال‌های اخیر به واسطه ارتباطات گسترده روستاییان با نواحی شهری و نیز بالارفتن سطح زندگی روستاییان در استان گیلان، استفاده از کالاهای مصرفی و بادوام نظیر: یخچال، تلویزیون و ... در نواحی روستایی سیر صعودی داشته است. این وضعیت در روستاهایی که از تنوع اقتصادی و درآمدی بیشتری (روستاهای محدوده مورد مطالعه) برخوردار بوده مشهودتر می‌باشد. بر این اساس کشت و تولید محصولات جنبی کشاورزی در مالکیت کالاهای مصرفی با دوام با میانگین $3/97$ تأثیر نسبتاً زیادی داشته است. پرداختن به فعالیت‌های جنبی کشاورزی در میزان مصرف گوشت قرمز و سفید در روستاهای مورد مطالعه نیز تأثیر داشته است. استفاده از پروتئین در وعده‌های غذایی ارتباط مستقیم با سطح درآمد و اقتصاد دارد به طوری که بیشترین میزان استفاده از گوشت سفید و قرمز در خانوارهایی مشاهده می‌شود که از سطح درآمدی بیشتری برخوردار بوده‌اند. نتایج به دست آمده از میزان میانگین رتبه‌ای برای مصرف گوشت قرمز $3/47$ و برای گوشت سفید $3/59$ بوده که نشان‌دهنده وجود ارتباط بین پرداختن به فعالیت‌های جنبی کشاورزی و کشت و تولید محصولات متنوع باغی با میزان مصرف گوشت در روستاهای مورد مطالعه بوده است.

روستاها به عنوان مکان تولید، بخش قابل توجه‌ای از جمعیت فعال کشور ما را در خود جای داده

است. نقش نواحی روستایی در تولید فراورده‌هایی مانند: محصولات کشاورزی، صنعتی و ... و تأمین نیازهای غذایی جمعیت شهری رو به افزایش است. از این رو فعال‌سازی ساکنان نواحی روستایی می‌تواند به تأمین امنیت اجتماعی و نیز کاهش قابل توجه مسائل و مشکلات اجتماعی کشور به ویژه پدیده مهاجرت کمک بسیار زیادی نماید. بیکاری یکی از مهمترین مسائل نواحی روستایی استان گیلان است که هر ساله منجر به جابجایی بخش اعظمی از نیروی جوان و فعال روستایی به نواحی شهری و پرداختن به مشاغل کاذب می‌شود که این معضل فرآیند توسعه درونزا و بهبود شرایط زندگی در این نواحی را با مختل و چالش روبه‌رو ساخته است. تولید محصولات جنبی کشاورزی در محدوده مورد مطالعه زمینه‌ها و فرصت‌های شغلی را هر چند محدود به وجود آورده که در سال‌های اخیر موجب ماندگاری بیشتر جوانان در روستاها شده است. با توجه به اینکه فعالیت‌های جنبی کشاورزی در قالب شیوه بهره‌برداری خانوادگی و بیشتر از طریق استفاده از نیروی کار خانواده انجام می‌شود، تأثیر آن در اشتغال‌زایی افراد خانواده، میانگین ۳/۷۵ را نشان می‌دهد که به معنی تأمین نیازهای اشتغال روستاییان از طریق فعالیت‌های جنبی کشاورزی است. شیوه بهره‌برداری خانوادگی با توجه به ایجاد زمینه‌های اشتغال برای اکثر روستاییان را طریق تنوع فعالیت‌های جنبی کشاورزی فراهم آورده، موجب افزایش رفاه خانوارهای روستایی نیز شده است. میانگین به دست آمده از این مولفه که به مقدار ۳/۵۶ بوده حاکی از آن است که هرچند شیوه بهره‌برداری خانوادگی موجب افزایش رفاه خانوارهای روستایی شده ولی تأثیر آن در حد متوسط بوده که انتظار می‌رود با توجه به حمایت‌های دولت و گسترش این فعالیت‌ها در آینده، میزان تأثیر آن افزایش یابد. هدف اصلی پرداختن به فعالیت‌های جنبی کشاورزی در قالب کشت و تولید محصولات باغی نظیر: ذرت، فلفل، سبزی، کدو و ... افزایش درآمد خانوارهای بهره‌بردار و به تبع آن بهبود معیشت آنها است. همان‌گونه که در بخش‌های مختلف بدان اشاره شد، با توجه به اینکه فعالیت اصلی خانوارهای روستایی مورد مطالعه زراعت بوده و منبع اصلی درآمدی آنها را تشکیل می‌دهد، شیوه بهره‌برداری خانوادگی به عنوان یک فعالیت جنبی هر چند با میانگین ۳/۶۰ در بهبود معیشت خانوارهای روستایی نقش داشته ولی طبق شواهد به دست آمده و نظر پاسخ‌گویان نسبت به فعالیت اصلی تأثیر آن کمتر است.

جدول ۱۱: مؤلفه‌های تعیین میزان رفاه اقتصادی حاصل از انجام فعالیت‌های جنبی کشاورزی

گویه‌ها	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای میانگین از انحراف معیار
وابستگی زندگی و معیشت روستاییان به کشت و تولید محصولات	۳۶۱	۳,۴۲	۱,۲۲۹	۰,۰۶۵
تأثیر کشت و تولید محصولات در نوع مسکن	۳۶۱	۳,۸۵	۰,۹۵۰	۰,۰۵۰
تأثیر کشت و تولید محصولات در کیفیت مسکن	۳۶۱	۳,۹۵	۰,۹۹۳	۰,۰۵۲
تأثیر کشت محصولات در تعداد دفعات مسافرت خانواده	۳۶۱	۴,۱۸	۰,۹۴۶	۰,۰۵۰
تأثیر کشت محصولات در مالکیت وسیله نقلیه	۳۶۱	۴,۱۶	۰,۹۱۱	۰,۰۴۸
تأثیر کشت محصولات در مالکیت کالاهای مصرفی با دوام	۳۶۱	۳,۹۷	۱,۰۶۴	۰,۰۵۶
تأثیر کشت محصولات در مصرف گوشت قرمز	۳۶۱	۳,۴۷	۱,۳۱۹	۰,۰۶۹
تأثیر کشت محصولات در مصرف گوشت سفید	۳۶۱	۳,۵۹	۱,۱۶۶	۰,۰۶۱
تأثیر کشت محصولات در اشتغالزایی خانواده	۳۶۱	۳,۷۵	۱,۱۶۷	۰,۰۶۱
تأثیر کشت محصولات در افزایش رفاه خانواده	۳۶۱	۳,۵۶	۱,۰۹۲	۰,۰۵۷
تأثیر کشت محصولات در بهبود معیشت خانواده	۳۶۱	۳,۶۰	۱,۱۵۳	۰,۰۶۱

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

- امنیت اقتصادی

به منظور تعیین میزان امنیت اقتصادی حاصل از شیوه بهره‌برداری خانوادگی (انجام فعالیت‌های جنبی کشاورزی) از ۴ گویه که در جدول (۱۲) آمده از طریق طیف لیکرت و ارزش‌گذاری گزینه‌ها که ۱ کمترین ارزش و ۵ بالاترین ارزش، مورد سنجش قرار گرفته است. قیمت محصولات کشاورزی در سال‌های اخیر دارای نوسانات بسیار زیادی بوده به همین دلیل نوسان قیمت محصولات کشاورزی همواره یکی از مهمترین دغدغه‌های کشاورزان مطرح شده است. با توجه به افزایش هزینه‌های تولید به ویژه در زمینه نهاده‌های کشاورزی، و نیز وجود واسطه‌ها و عدم حمایت مناسب از فعالیت‌های بخش کشاورزی، امنیت اقتصادی کشاورزان تحت تأثیر قرار گرفته به طوری که میانگین رتبه‌ای به دست آمده از این مولفه با ۳/۱۹ مهم بودن این موضوع را از دیدگاه روستاییان تایید می‌نماید.

در کنار تأثیر نوسان قیمت محصولات کشاورزی (باغی) بر امنیت اقتصادی کشاورزان، کاهش

درآمد حاصل کشت و تولید محصولات کشاورزی باغی به دلایلی نظیر: مخاطرات طبیعی (خشکسالی، تگرگ)، حمله حیوانات و... نیز در امنیت اقتصادی کشاورزان تأثیر می‌گذارد. نواسانات قیمت محصولات کشاورزی، کاهش درآمد حاصل کشت و کار این محصولات و از همه مهم‌تر عدم حمایت لازم شرکت‌های بیمه از محصولات کشاورزی، تأثیر کاهش درآمد حاصل کشت و تولید محصولات باغی در امنیت اقتصادی کشاورزان را با میانگین رتبه‌ای ۳/۳۴، مهم نشان می‌دهد. با توجه به موارد ذکر شده که در آن امنیت اقتصادی خانوارهای روستایی بهره‌بردار به طرق مختلف مانند: نوسان قیمت محصولات کشاورزی و نیز کاهش درآمد به خطر می‌افتد، حمایت بانک‌ها و موسسات مالی از طریق پرداخت تسهیلات می‌تواند نقش قابل توجه‌ای در امنیت اقتصادی کشاورزان داشته باشد. میانگین رتبه‌ای این مولفه با میزان ۳/۰۶ نشان می‌دهد که پرداخت تسهیلات از سوی بانک‌ها به کشاورزان هر چند می‌تواند تداوم فعالیت و امنیت اقتصادی آنها را تا حدودی تضمین نماید، ولی مسائلی از قبیل: بروکراسی اداری، شرایط سخت و طولانی شدن اخذ وام، بهره نسبتاً بالا و بسیاری مسائل دیگر، تمایل کشاورزان برای دریافت این تسهیلات را کم و در مواردی به صفر رسانده است. تأثیر بیمه محصولات کشاورزی در ایجاد آسودگی خاطر کشاورزان و امنیت اقتصادی آنها بر کسی پوشیده نیست. در سال‌های اخیر بیمه اراضی و محصولات کشاورزی به دلایلی مانند: حمایت از فعالیت‌های کشاورزی، جلوگیری از خسارات مالی ناشی از بلایای طبیعی و... گسترش یافته و از آنجا که شرکت‌های بیمه متعهد به پرداخت خسارات ناشی از کاهش تولید و زیان مالی حاصل از آن می‌شوند، از سوی کشاورزان مورد استقبال قرار می‌گیرد. آنچه که در این میان جای بحث دارد انجام تعهدات شرکت‌های بیمه در سال‌های ابتدایی و عدم انجام تعهدات و پرداخت خسارات مالی به کشاورزان در سال‌های بعد می‌باشد که این مهم در روستاهای محدوده مورد مطالعه مشاهده و از سوی بسیاری از کشاورزان مورد تأکید بوده است. بر این اساس میانگین رتبه‌ای مولفه چهارم امنیت اقتصادی کشاورزان که مربوط به تأثیر بیمه محصولات کشاورزی در ایجاد آسودگی خاطر کشاورزان می‌باشد، ۳/۰۹ را نشان می‌دهد که حکایت از مهم بودن بیمه و تأثیر آن در فعالیت‌های اقتصاد و به ویژه کشاورزی است.

جدول ۱۲: مؤلفه‌های تعیین میزان امنیت اقتصادی حاصل از انجام فعالیت‌های جنبی کشاورزی (باغی)

خطای میانگین از انحراف معیار	انحراف معیار	میانگین	تعداد	گویه‌ها
۰,۰۷۲	۱,۳۶۴	۳,۱۷	۳۶۱	تأثیر نوسانات قیمت محصولات باغی در امنیت اقتصادی کشاورزان
۰,۰۷۷	۱,۴۶۹	۳,۳۴	۳۶۱	تأثیر کاهش درآمد حاصل از کشت محصولات باغی در امنیت اقتصادی کشاورزان
۰,۰۷۶	۱,۴۴۵	۳,۰۶	۳۶۱	تأثیر حمایت بانکها از طریق پرداخت تسهیلات در امنیت اقتصادی کشاورزان
۰,۰۶۹	۱,۳۰۷	۳,۰۹	۳۶۱	تأثیر بیمه محصولات کشاورزی در ایجاد آسودگی خاطر کشاورزان

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

- کیفیت اشتغال

متغیر کیفیت اشتغال از طریق شیوه بهره‌برداری خانوادگی با ۳ گویه رضایت از درآمد، پس‌انداز روستاییان و تنوع شغلی ایجاد شده با استفاده از طیف لیکرت و ارزش‌گذاری گزینه‌ها ۱ (کمترین ارزش) و ۵ (بالاترین ارزش)، ارزیابی شده است. با توجه به اینکه شغل اصلی پاسخ‌گویان زراعت برنج بوده و فعالیت‌های مورد بررسی به صورت جنبی انجام می‌شود، رضایت نسبی آنها را به دلیل آنکه تقریباً در تمام طول سال مشغول بود و درآمد کسب می‌نمایند، به دنبال داشته است. از سوی دیگر، رضایت از یک فعالیت عامل اصلی تدام آن فعالیت است و آنچه که در روستاهای مورد مطالعه موجب تداوم فعالیت‌های جنبی کشاورزی در قالب کشت و تولید محصولات باغی شده، رضایت کشاورزان از درآمد آن بوده است. همان‌گونه که در بخش ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی کشاورزان ذکر شد، عمده آنها دارای درآمدی معادل دو تا سه میلیون تومان در سال بوده‌اند که رضایت نسبی آنها را در این زمینه به همراه داشته است. میانگین رتبه‌ای ۳/۶۵ حاصل از ارزیابی گویه مربوط به میزان رضایت از درآمد حاصل از تولید محصولات کشاورزی نشان می‌دهد که رضایت کشاورزان از درآمد حاصل از تولید محصولات کشاورزی در حد متوسط به بالا بوده است. با توجه به رضایت کشاورزان از پرداختن به فعالیت‌های جنبی کشاورزی و درآمدهای حاصل از آن، این فعالیت در پس‌انداز روستاییان نیز تأثیر داشته است. میانگین رتبه‌ای حاصل این گویه که ۳/۹۹ را نشان می‌دهد و گواه این واقعیت است که کشت و تولید محصولات کشاورزی در پس‌انداز روستاییان

تأثیر داشته است. در ارزیابی کیفیت اشتغال حاصل از شیوه بهره‌برداری خانوادگی، تنوع شغلی ایجاد شده از تولید محصولات کشاورزی یکی از گویه‌ها بوده است. تنوع شغلی از الزامات توسعه پایدار روستایی در بعد اقتصادی به شمار می‌رود. تنوع شغلی ایجاد شده از طریق کشت و تولید محصولات کشاورزی، میانگین ۳/۷۲ را نشان می‌دهد و گواه این واقعیت است که شیوه بهره‌برداری خانوادگی موجب تنوع شغلی در سطح روستاهای محدوده مورد مطالعه شده است.

جدول ۱۳: مؤلفه‌های تعیین میزان کیفیت اشتغال حاصل از انجام فعالیت‌های جنبی کشاورزی (باغی)

خطای میانگین از انحراف معیار	انحراف معیار	میانگین	تعداد	گویه‌ها
۰,۰۵۳	۰,۹۹۸	۳,۶۵	۳۶۱	میزان رضایت از درآمد حاصل از کشت و تولید محصولات کشاورزی
۰,۰۵۹	۱,۱۲۲	۳,۹۹	۱۶۱	تأثیر کشت و تولید محصولات کشاورزی در پس انداز روستاییان
۰,۰۶۲	۱,۱۸۶	۳,۷۲	۳۶۱	تنوع شغلی ایجاد شده از کشت و تولید محصولات کشاورزی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

نتیجه‌گیری

فعالیت‌های بخش کشاورزی در توسعه نواحی روستایی استان گیلان نقش قابل توجهی دارند. پژوهش حاضر نقش شیوه بهره‌برداری خانوادگی یعنی فعالیت‌های جنبی کشاورزی در اقتصاد خانوارهای روستایی شهرستان آستانه‌اشرفیه را مورد بررسی قرار داده است. در این شهرستان در کنار فعالیت اصلی اقتصادی در نواحی روستایی که در زراعت برنج می‌باشد، شیوه‌های دیگر از نظام بهره‌برداری از اراضی کشاورزی وجود دارد که در این پژوهش به‌عنوان فعالیت‌های جنبی از آن یاد شده است. این شیوه در نواحی روستایی شهرستان آستانه‌اشرفیه و به ویژه در بخش مرکزی این شهرستان و دهستان‌های کیسم و چهارده به لحاظ برخورداری از خاک و اراضی بسیار حاصلخیز کشاورزی (واقع شدن اراضی در حاشیه رودخانه سپیدرود)، استقرار روستاها در حاشیه شبکه ارتباطی اصلی استان، کیفیت و قیمت مناسب محصولات کشاورزی، استقبال مردم از این محصولات و دانش بومی روستاییان و ... متداول بوده و طی سال‌های اخیر گسترش قابل توجهی داشته است.

فعالیت‌های جنبی کشاورزی که در این محدوده در قالب کشت و تولید محصولات باغی بوده هر چند در مقایسه با فعالیت اصلی روستاییان از نظر سطح زیرکشت و درآمد در سطح پایین‌تری بوده ولی از آنجا که تقریباً در تمام طول سال روستاییان مشغول فعالیت بوده و از طریق کشت و تولید محصولات متنوع کشاورزی علاوه بر تأمین نیازهای خانوار، درآمد کسب می‌نمایند، مورد توجه و استقبال روستاییان بوده و در اقتصاد آنها نقش ایفا می‌کند.

نتایج به دست آمده از ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی روستاییان نشان می‌دهد که کشت و تولید محصولات جنبی کشاورزی دارای سابقه زیادی بوده و مالکیت اراضی حدود ۷۵ درصد کشاورزان خصوصی بوده است. انگیزه اصلی پرداختن به فعالیت‌های جنبی در وهله اول درآمد و سپس تأمین نیازهای خانوار بوده است. با توجه به جنبی بودن فعالیت‌های کشاورزی، سطح زیر کشت محصولات کشاورزی بیش از ۷۱ درصد روستاییان، کمتر از ۲۰۰۰ متر مربع است که بر این اساس میزان سرمایه‌گذاری کشاورزان نیز در این زمینه محدود و کمتر از یک میلیون تومان می‌باشد. استفاده از اعتبارات و تسهیلات بانکی چندان در میان پاسخ‌گویان رایج نبوده به طوری که تنها ۳۵/۵ درصد آنها از این اعتبارات استفاده کرده‌اند که میزان آن نیز تا دو میلیون تومان اظهار شده است. با توجه به واقع شدن روستاها در مسیر ارتباطی اصلی استان گیلان، محصولات تولید شده بیشتر در حاشیه مسیر ارتباطی و سپس در بازارهای هفتگی عرضه و به فروش می‌رسند. استفاده از نهاده‌های جدید کشاورزی با توجه به بالا بودن هزینه آنها تا حدودی در بین روستاییان محدوده مورد مطالعه رایج بوده است. میزان درآمد حاصل از شیوه بهره‌برداری خانوادگی در محدوده مورد مطالعه سه میلیون تومان در سال بوده و رضایتمندی از فعالیت‌های جنبی کشاورزی در این محدوده متوسط به بالا بوده است.

اثرات اقتصادی حاصل شیوه بهره‌برداری خانوادگی از طریق سه متغیر رفاه اقتصادی، امنیت اقتصادی و کیفیت اشتغال مورد ارزیابی تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. متغیر رفاه اقتصادی شامل ۱۲ گویه بوده که میانگین رتبه‌ای آنها بین ۳,۴۲ تا ۴,۱۸ در نوسان بوده و گواه این واقعیت است که شیوه بهره‌برداری خانوادگی در رفاه اقتصادی خانوارهای روستایی مورد مطالعه نقش داشته که میزان آنها در متوسط به بالا بوده است. به عبارت دیگر بین شیوه بهره‌برداری خانوادگی و رفاه اقتصاد خانوارهای روستایی رابطه وجود دارد ولی با توجه به جنبی بودن این فعالیت‌ها، شدت رابطه در حد متوسط می‌باشد. متغیر دوم در سنجش اثرات اقتصادی شیوه بهره‌برداری

خانوادگی، امنیت اقتصادی بوده که با استفاده از ۴ گویه مورد ارزیابی قرار گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که هرچند شیوه بهره‌برداری خانوادگی رفاه نسبی خانوارهای روستایی محدوده مورد مطالعه را به همراه داشته، ولی در امنیت اقتصادی آنها تأثیر کمتری داشته به طوری که میانگین رتبه‌ای کلیه گویه‌های آن تنها کمی از میزان میانگین (۳) بالاتر بوده که نشان‌دهنده تأثیری متوسط شیوه بهره‌برداری خانوادگی در امنیت اقتصادی خانواری روستایی محدوده می‌باشد. کیفیت اشتغال متغیر سوم در تبیین اثرات اقتصادی شیوه بهره‌برداری خانوادگی در اقتصاد خانوارهای روستایی شهرستان آستانه اشرفیه بوده که با استفاده از سه گویه مورد ارزیابی قرار گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که شیوه بهره‌برداری خانوادگی در کیفیت اشتغال روستاییان با میانگین ۳,۸۰ متوسط به بالا تأثیر داشته است.

تشکر و قدردانی

مقاله حاضر برگرفته از طرح پژوهشی با عنوان «نقش شیوه‌های بهره‌برداری خانوادگی در اقتصاد خانوارهای روستایی شهرستان آستانه اشرفیه با تأکید بر محصولات باغی» می‌باشد که با حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، انجام شده که بدین وسیله مراتب تشکر و قدردانی خود را ابراز می‌دارم.

کتابشناسی

۱. ازکیا، مصطفی (۱۳۷۴)، جامعه‌شناسی توسعه و توسعه‌نیافتگی روستاهای ایران، انتشارات اطلاعات، تهران؛
۲. ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا، ۱۳۸۳، توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، چاپ اول، نشر نی، تهران.
۳. افراخته، حسن (۱۳۹۳)، جغرافیای روستایی ایران، چاپ اول، انتشارات سمت، تهران؛
۴. آسایش، حسین و قنبری، نوذر (۱۳۸۵)، مقدمه‌ای اقتصاد روستایی ایران، چاپ اول، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کرمانشاه؛
۵. بدری، سیدعلی؛ رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ سلمانی، محمد و بهمند، داداله (۱۳۸۹)، نقش نظام‌های بهره‌برداری زراعی (خانوادگی) در توسعه پایدار روستایی شهرستان قیر و کارزین استان فارس، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، سال چهل و سوم، شماره ۷۰، صص ۴۸-۳۳؛
۶. حسینی ابری، سیدحسن (۱۳۸۰)، مدخلی بر اقتصاد روستایی ایران، انتشارات دانشگاه اصفهان، اصفهان؛
۷. رضوانی، محمدرضا؛ نظری، ولی‌الله و خراسانی، محمدامین (۱۳۸۹)، فرهنگ مفاهیم و اصطلاحات برنامه‌ریزی و توسعه روستایی، انتشارات جهاد دانشگاهی واحد تهران، تهران؛
۸. ریاحی، وحید و نوری، آذر (۱۳۹۳)، تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی و پایداری روستاها (مطالعه موردی: شهرستان خرمدره)، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره ۱۰، صص ۱۲۸-۱۱۳؛
۹. سعیدی، عباس (۱۳۷۷)، مبانی جغرافیای روستایی، چاپ اول، انتشارات سمت، تهران؛
۱۰. سعیدی، عباس (۱۳۹۰)، روابط و پیوندهای روستایی - شهری در ایران، چاپ اول، انتشارات مهر مینو، تهران؛
۱۱. طالشی، مصطفی (۱۳۸۳)، تعیین نظام بهره‌برداری کشاورزی رهیافتی مطلوب در توسعه پایدار روستایی، مجموعه مقالات دهمین کنگره جغرافیایی ایران، انتشارات دانشگاه امام حسین، صص ۶۷۹-۶۶۷؛
۱۲. عبداللهیان، حمید و فتاحی، سروه (۱۳۹۱)، تحلیل مقایسه‌ای از نظام بهره‌برداری زمین در کردستان و نظام بهره‌برداری گروهی (بنه) در دوره قبل از اصلاحات ارضی، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال سوم، شماره یکم، صص ۱۷۷-۱۹۸؛
۱۳. فضلی، مریم (۱۳۹۳)، تحلیل اثرات اقتصادی و اجتماعی کشت فندق در توسعه روستاهای شهرستان

- املش، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، استاد راهنما: دکتر عیسی پوررمضان؛
۱۴. گریک، دیوید (۱۳۸۲)، مقدمه‌ای بر جغرافیای کشاورزی، ترجمه علیرضا کوچکی، سیاوش دهقانیان و علی کلاهی اهری، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد؛
۱۵. مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان آستانه اشرفیه (۱۳۹۳)، بخش آمار و اطلاعات؛
۱۶. مطیعی‌لنگرودی، سیدحسین و شمسایی، ابراهیم (۱۳۹۲)، توسعه و کشاورزی پایدار از دیدگاه اقتصاد روستایی، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران، تهران؛
۱۷. معاونت برنامه‌ریزی استانداری گیلان (۱۳۹۳)، سالنامه آماری ۱۳۹۲ استان گیلان؛
۱۸. مولایی هشتجین، نصراله و قماش پسند، محمدتقی (۱۳۸۸)، تحلیلی پیرامون نقش زراعت برنج و کشت چای در توسعه روستاهای شهرستان لاهیجان، فصلنامه جغرافیای انسانی، سال اول، شماره دوم، صص ۲۶-۱۹؛
۱۹. مهدوی، مسعود و عبدی، پروین (۱۳۹۳)، نقش تولید کشمش در توسعه اقتصادی نواحی روستایی (مورد: دهستان جوزان در استان همدان)، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره ۱۰، صص ۱۸-۱؛
۲۰. مهدوی، مسعود، ۱۳۸۵، مقدمه‌ای بر جغرافیای روستایی ایران، چاپ هفتم، انتشارات سمت، تهران.
۲۱. یاسوری، مجید (۱۳۸۶)، مقدمه‌ای بر اقتصاد روستایی با تأکید بر بخش کشاورزی، انتشارات آستان قدس رضوی، مشهد.